

Др БЛАГОТА ГАРДАШЕВИЋ

ЗНАЧАЈ СВЕТОСАВСКЕ КРМЧИЈЕ ЗА НАШЕ ЦРКВЕНО И ДРЖАВНО ЗАКОНОДАВСТВО

Пошто је издејствовао потпуну самосталност српске цркве 1219 године код византиских управних власти цара Теодора I Ласкара (1204—1222) и патријарха Манојла Сарантелоса, и пошто је од патријарха био посвећен за првог архиепископа „свих српских и поморских земаља”, Свети Сава је на повратку из Никеје свратио прво у Свету Гору. И ту на првом кораку, као архиепископ српски, по речима Доментијана, већ је почео „да о благопорученом јему стајде печалује и скрбе и помишљаје које первоје основаније положити јему”.¹ Ту је већ почео да остварује свој смишљени план како да украси земљу своју „краљевством, архиепископом же и епископом и свими уставима и закони православија”, — како каже Теодосије.² А за остварење тога плана он је осетио потребу за једном комбинованом компилацијом законодавства, које би обухватило не само све гране црквеног живота и црквене управе, него и основно световно право по најважнијим питањима за уређење друштвеног и државног организма. Зато пре повратка у домовину у Хиландару и Светој Гори прибавља најпотребније књиге и узима најподесније и најспособније људе, који ће му требати у домовини на новом послу и новим дужностима.

На путу се зауставио у Солуну, где је са својом пратњом отсео „в манастир свој Филокали”,³ а то је вероватно онај грчки манастир, који се данас назива Влатодом. „Ту злато много дав, и братство своје приложио... и ту пребил јелико хотје”.⁴ Можда на читавом путу од Никеје до Србије не би Свети Сава могао наћи такве природне лепоте за рад као што је ово место. Подигнут крај мора на брду Акрополису, које се високо уздиже изнад Солунског Залива, — овај манастир и његови конаци окренути су југоистоку, са дивним погледом на море и копно. Његови житељи монаси и данас чувају предање о оделењима у којима је Свети Сава становао и месту у цркви на којем се Богу молио.

Ту је Свети Сава било лично или уз помоћ својих пратилаца, по сведочанству његовог биографа Доментијана, преписао многе законске књиге, књиге о исправљању вере, које су биле потребне његовој саборној цркви и све што је требало светињи његовој...⁵ Тако кад је дошао у земљу, имао је готов зборник законодавства, који „изиде на свет... љубовију многују и желанијем”... Светога Саве, — како се

¹ Доментијан, Живот св. Симеуна и св. Саве, изд. Ђ. Даничић, Београд 1865, 226.

² Теодосије, Живот св. Саве..., изд. Ђ. Даничић, Београд 1860, 203.

³ Доментијан, цит. дело 226.

⁴ Исто, 227.

⁵ Исто.

каже у предговору овога зборника.⁶ Затим је у споразуму са братом Стеваном основао нове епископије и изабрао најбоље људе, рукоположио их за епископе и свакоме, шаљући га на своју дужност, предао „књиге законске”,⁷ тј. по један примерак законског зборника, преписан са оригинала, који се чувао у архиепископији, тако да они „обичајем и законом хришћанских људи отачаства својега украсише.”⁸

Десетак преписа тога зборника сачувано је и до данас, а међу њима и један из 1251 године, који је са једног преписа преписан, свега дакле седамнаест година после смрти Светога Саве.

Тај зборник закона који је приредио Св. Сава назива се разним именима, као: Номоканон, Крмчија, а понегде и Зонара. Номоканон са правом, јер је састављен из номоса тј. државних закона и канона тј. црквених правила, премда није састављен онако као што су били састављени зборници номоканона у грчкој цркви. Крмчија се зове зато што је црква још од почетка хришћанства упоређивана са лађом, а онај који с њом управља са крмаром на лађи. Ова пак књига, овај зборник садржи правила и упутства како ће крмар управљати са лађом, — црквом, — зато се и назива Крмчија.⁹ Назив пак „Зонара” добио је овај зборник сасвим погрешно. Наиме, Јован Зонара живео је у XII веку и написао коментар на канонску Синтагму у 14 наслова. Тај коментаторски рад био је тако добар да је служио за пример свим каснијим коментаторима од XII — XV века. Па ако се за један коментар хтело да нагласи да је добар, једноставно се називао „Зонара”. И Св. Сава приликом превођења канонских правила узео је за извесне каноне тумачење по Зонари. Због гласа који је уживао Зонара као коментатор и читао овај зборник понегде се назива „Зонара”. Код нас у старијим споменицима и у науци најчешће се назива Номоканоном, али исто тако одомаћен је и популарни назив Крмчија, док се назив „Зонара” задржао једино код Руса и Бугара.¹⁰

За овај зборник не може се рећи да је то обичан препис или превод једног већ готовог зборника. Не, то је замашна компилација из више зборника световног и црквеног права.¹¹ Ту је сабрано оно што је било најпотребније за цркву и српску средину и што је највише одговарало народном духу и хришћанском учењу. Зато је погрешно мишљење великог броја наших познатих научника, кад кажу за овај зборник да га је Св. Сава превео са Фотијевог Номоканона.¹² Баш из Фотијевог Номоканона он је најмање узео. Напротив, овај зборник садржи многе и многе делове који се у Фотијевом Номоканону не налазе. Из Фотијевог Номоканона Св. Сава је узео само два предговора за прву и другу редакцију, предметни регистар канона из канонске Синтагме

⁶ Цит. код С. Троцики, Ко је превео Крмчију са тумачењима, Глас Српске академије наука 193, Одељење друштвених наука 96, Београд 1949, 120.

⁷ Доменџијан, цит. дело 233.

⁸ Теодосије, цит. дело 96.

⁹ Еп. Н. Милаш, Зборник правила, Нови Сад 1886, XXV.

¹⁰ С. Бобчевъ, Црквено право, София 1927, 76.

¹¹ А. Солдовјев, Светосавски Номоканон и његови преписи, „Братство” XXVI, Београд 1932, 42.

¹² С. Троцики, Како треба издати светосавску Крмчију, Споменик САН 102, сер. 4, Београд 1952, 1.

од 14 наслова, и одељке из једног византиског зборника. Због ових предговора који су били уз Фотијев Номоканон и владало је погрешно мишљење да га је Св. Сава у целости превео.¹³

Центар пак канонског дела овог светосавског правног зборника јесте Синопис Стевана Ефеског. А Синопис је канонски зборник у коме су правила из чисто практичних разлога — због оскудице у материјалу и тешкоће око преписа, била скраћена у најмањем облику, с тим да буде јасно изражена мисао и садржај канона. По сведочанству Беверидија у XII веку Синопис је садржавао све каноне православне цркве, који се налазе у Основном канонском зборнику.¹⁴ На тај Синопис негде око половине XII века написао је опширан коментар грчки црквеноправни писац Алексије Аристин. Ето тај Синопис са Аристиним тумачењем уз додатак извесних Зонариних тумачења на исти материјал налази се у основи канонског дела правног зборника Св. Сава. Осим овога ту се налазе и многи други додаци за које је Св. Сава сматрао да треба да уђу.

Други део зборника, Крмчије, сачињава претежно световно византиско законодавство у чијој основи лежи старо римско право. Али то није оно ригорозно, гвоздено и пуно неједнакости многобожачко римско право, него скоро ново препорођено-христијанизирано право. У тај други део Крмчије ушла су између осталог и четири зборника византиског законодавства и то: два која говоре о цркви и црквеним предметима и два претежно са световним садржајем. Али као центар целокупног грађанског законодавства налази се зборник Прохирон, који је Св. Сава превео под називом „Градски закон”. Ово је опет књига грађанских закона, коју су издали цареви македонске династије, Василије и његови синови, између 875 и 879, са циљем да се законодавству врати чистота Јустинијанова права. То је приручни зборник закона за практичну употребу, у коме је у суштини изложено целокупно византиско грађанско и кривично право са судским поступком.¹⁵ Ту је сажето само оно што је најзначајније и што је било у употреби, а изостављено оно што је застарело, и опет додато понешто, што је било потребно у дугу времена и циљева тадашње Византиске империје.¹⁶

Прохирон је потпуно христијанизирани закон, пун идеја једнакости и правичности. Кроз сваку његову грану или главу провејава тежња о заштити слабијега и сиромашнијега.¹⁷ Али у исто време он тражи поштовање и признавање заслужнијега.¹⁸ У њему се налазило оно римско право које је прошло кроз многобројне филтрације обичаја, религије, а нарочито хришћанства, да је тешко у њему издвојити шта је остало од римског права а шта је измењено према хришћанском и народном духу. Зато су у њему Срби могли наћи високо схватање о цару, о власти, народу и закону и о законитости изнад свега.¹⁹

¹³ Исто, 7 и 8.

¹⁴ Н. Милаш, Православно црквено право, Београд 1926, 177.

¹⁵ В. Eisner i М. Horvat, Римско право, Zagreb 1948, 95. Ср. Н. Радојчић, Властел у закону градском, Глас САН 193, Одељење друштвених наука 96, Београд 1949, 2.

¹⁷ Н. Радојчић, цит. дело, 5.

¹⁸ Исто 6; Ср. Н. Дучић, Крмчија Морачка, књ. IV, Београд 1895, 272.

¹⁹ Исто.

Најзад, у другом делу Крмчије, сходно потребама српскога народа налазе се, поред осталог и многе одредбе које говоре о браку, као и дета црквене књижевности против јереси. То је било нужно за новопостављене епископе у борби против јереси и пољуљаности брака и брачног живота у земљи.²⁰

Као што видимо Крмчија је зборник закона црквеног и државног законодавства, који је омогућивао српскоме народу да добије правилан поглед на свет, цркву, државу, друштво, народ и на све друге многобројне проблеме са којима се морао сретати на своме путу ка новом културном и државном напретку.²¹ Због тога се с правом може сматрати, да овако смишљена компилација Крмчије и њено увођење у живот код српскога народа јесте, после извојеване самосталности, једна од највећих заслуга Св. Саве у организацији српске цркве и државе.²² То је био огроман посао на коме је Св. Сава морао радити деценијама. Он га је вероватно започео још док је био са оцем Немањом у манастиру Хиландару,²³ наставио у Србији, поново у Хиландару и довршио у Солуну.

Позната је ствар да је Св. Сава док је још био старешина манастира Студенице, већ радио на пољу црквеног законодавства, јер је приредио три типика: карејски, хиландарски и студенички, које је предао овим манастирима, да се по њима њихови житељи монаси управљају. А сасвим је разумљиво да се приликом превођења и састављања ових типика морало много пазити да буду у сагласности и у духу канона. Зато ако не раније, али тада, приликом поновног повратка и живота у Хиландару, Св. Сава се морао латити посла да преведе бар канонски део овога зборника, што му је било неопходно потребно, како за цркву у земљи тако и за монахе у Хиландару.

Што се пак тиче световног законодавства у овом зборнику теже се може одредити да ли је постао само у Солуну или и раније. Али из превода тога законодавства могло би се закључити да је то рађено систематски током једног дужег периода. Оно је брижљиво написано у народно словенском и хришћанском духу.²⁴ При превођењу морале су се ковати нове речи и стварати нови изрази и термини, који би обухватили богате нијансе развијеног грчког језика, а опет да буде разумљиво и да изражава идејни смисао и дух правног термина.²⁵ Осим тога код овог грађанског дела преводилац се морао нарочито старати да га што овог грађанског дела, преводилац се морао нарочито старати да га што више приближи укорененом обичајном праву, како би што више одговорио народним потребама.²⁶

Зашто је Св. Сава за свој зборник изабрао ово и овакво градиво? Вероватно да су за то постојала три разлога: национално-политички, верски и најзад практични.

²⁰ Доменшијан, цит. дело, 227; С. Троицки, Ко је превео Крмчију..., 134.

²¹ Н. Радојчић, цит. дело, 1.

²² А. Соловјев, цит. дело, 43.

²³ Еп Н. Милаш, Крмчија Савинска, Извештај о прав. бог. сјеменишту у Задру 1883/4; С. Троицки, Ко је превео Крмчију..., 133—4

²⁴ С. Троицки, Како треба издати..., 20.

²⁵ Н. Радојчић, цит. дело, 7.

²⁶ Т. Зигел, Законикъ Стефана Душана, С. Петербургъ 1872, 19.

Још Валтазар Богишић је истакао да се право једнога доба не може изучавати усамљено, него му се морају узети у помоћ сви могући спољашњи услови везани за ту средину и то доба. А то су географски положај, економско и социјално стање, религија, политичке и историјске прилике.²⁷ Ти и такви услови су утицали на формирање и садржај овог светосавског зборника.

Док је још био у земљи и радио са братом Стеваном, Св. Сава је потпуно упознао народ, земљу и све њихове проблеме. Он је схватио и знао да догод се Срби налазе на таквој политичкој ветрометини између Истока и Запада, на овој раскрсници између Европе, Азије и Африке, не могу се одржати ако не ударе чврсте темеље на којима ће се моћи зидати њихов политички и духовни живот. Он је осетио боље него ико други прави смисао и велику важност коју мора играти изједначење народа и његовог живота са живом црквом. Тежио је да уз моћну цркву постоји и моћна држава. Спољашње прилике говориле су за то. Византиска држава била је пукла и разделила се на неколико делова, па је било у питању да ли ће се више икада обновити. Зато се саврменик Св. Саве, охридски архиепископ Димитрије Хоматијан, корећи Св. Саву што је мимо њега, тобож незаконито, тражио самосталност српске цркве, са чуђењем пита, — ко је уствари сад цар Византије.²⁸ Стога је Св. Сава могао помишљати да у српском народу створи једну моћну државу која би могла бити наследница византиског царства. Знао је и то да се таква тежња може остварити само онда, ако се српска држава по византиском примеру уздигне на ниво једне моћне владавине. А за моћну владавину потребан је био моћан владар, моћно законодавство и савршен правни ред. А то се све могло остварити једино применом византиског законодавства. По том законодавству владар је имао тако изванредан положај, да би са његовим усвајањем и применом код српског народа и српском владару било омогућено, да се може успешно борити не само са спољашњим притиском, нарочито од Римске курије, него и са унутрашњом структуром моћне српске властеле.²⁹ Зато и узима поред црквеног и најбоље световно законодавство.

И заиста не би се могао тако сретно изабрати ниједан други зборник световног законодавства ондашњег времена који би имао више прописа за тај циљ од Прохирона. Он је одговарао духу српскога народа, јер је пун прописа о праведности и једнакости. Благ је према немоћним, али зато и сувише строг према онима који газе туђа освештана права. Као такав он се могао сложити, а где је потребно и победити домаће обичајно право српскога народа. Како кроз њега тако и кроз друго законодавство које је Св. Сава унео у свој зборник постоји видљива тежња за истицањем оних елемената који потенцирају националну свест, што ће заједно са вером чинити једно опште народно благо. А у то време оно што је хришћанско или византиско сматрало се управо као

²⁷ А. Соловјев, Богишићева Универзитетска предавања „Архив“, 52, 1937, 386.

²⁸ Д. Анастасјевић, Је ли св. Сава крунисао Првовећаног? „Богословље“, 1935, 224.

²⁹ Н. Радојчић, Византиско право у Душановом Законику. Историски часопис II, Београд 1951, 12.

једно исто.³⁰ Са тим је Св. Сава учинио не само да код свога народа уведе један високи правни ред по свима црквеним и државним питањима, него и да створи у народу једну чврсту основу за нови савршенији национални живот.

И са верског гледишта потребан је био овакав састав материјала у овом зборнику.

Познато је било средњовековно правно схватање да је цар једини извор закона и права.³¹ И то само једино византиски цар и његов наследник. Стога се према закону односило као према оном што долази одозго, од више силе. Тако је кроз читав Средњи век Јустинијанов Корпус имао за правнике руководеће начело и важио као нека врста Св. писма. Пошто је из византиског права ушло у Крмчију оно што је у сагласности са хришћанским учењем и канонима то је Св. Сава хтео да и законом, као извором другог ауторитета, потврди та иста начела.

Хришћанство је донело велики преокрет у погледу на свет. Донело је нове прописе морала и права који су често били у супротности са укорењеним обичајним правом српскога народа. Пошто је и преведено римско право већ било увелико христијанизирано и заступало исте идеје као и хришћанство, то би морало доћи у сукоб а понегде и у отворену борбу са чврсто укорењеним обичајима, ако би долазило директно, као закон државних органа, те би се тешко могло борити против њих. Али пошто долази са вером онда су се ти обичаји лакше прилагођавали, претапали, а често пута и замењивали са верским институцијама. Црква је узимала под свој домен и оне области које су се дотле регулисале више под утицајем обичаја. Тако сада напр. цело брачно право долази у делокруг цркве која проповеда моногамију и нераскидљивост брака и у том погледу побеђује прастаре обичаје. Даље, вера и закон говоре о једнакости међу свима: племићем и просјаком, богатим и сирوماхом, мужем и женом. Ту се на сваком кораку истиче да у области одговорности морају доминирати и служити као основа етички принципи слободног бића које поступа рационално.³²

Да би што јаче поткрепио те идеале хришћанског учења Св. Сава бира нарочито она места, не само из византискога, него и из Мојсијева законодавства, која говоре о суду и правди, како би се највишим ауторитетима то унео и усадио у срж српскога народа. И не само што бира нарочити материјал за постављени циљ, него да би му осигурао прави пут, он му према потреби даје и своје тумачење, које боље одговара хришћанском учењу и потребама српске цркве и народа. Тако је напр. знао да ће епископски чин играти још значајнију улогу у новој друштвеној организацији, па да би га сачувао од самовоље и похлепности за имањем, унета су сва она места која говоре о саборности, а у погледу управљања имовином епископа ограничава и са својим тумачењем налаже му да не управља сам, него увек у споразуму са клиром.³³

³⁰ *Св. Новаковић*, Законик Стефана Душана, Београд 1898, VII.

³¹ *Н. Радојчић*, Душанов Законик и византиско право. Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд 1951, 56.

³² *Б. Тасић*, Увод у правне науке, Београд 1933, 121.

³³ *С. Трошци*, Како треба издати Свет. Крмчију, 19—20.

Такво упутство Св. Сава имало је значајније последице за српску цркву и чувано је увек, тако да и данас у погледу саборности и у погледу управљања са имовином Српска црква стоји далеко пред свим аутокефалним православним црквама.

Пошто су се многи од ових узвишених идеала који треба да красе српски народ налазили не само у црквеном него и у световном законодавству то је Св. Сава знао да ће оно лакше продирати ако долази заједно са вером. Зато он то законодавство у истом зборнику ставља одмах после канона. Пошто су закони дошли као део вере са канонима, то их је наш народ идентификовао, тако да се вера често назива законом. И Вук, кад говори о разним верама код српског народа каже: Срби сва три закона.

Трећи разлог оваквог састава зборника јесте практичне природе.

Потреба за једним зборником који би обухватио све гране црквеног и световног права била је за младу цркву и државу неминовна. Али се исто тако неминовно постављало питање: како из великог броја зборника и огромне гомиле материјала извршити најбољи избор за оба законодавства. Осећајући оскудицу материјала и тешкоћу са преписивањем Св. Сава бира оно што је практично за употребу и сажето по материјалу. Узима Синописис, сажети практични приручни зборник за целокупно црквено законодавство и Прохирон, такође приручни зборник за целокупно грађанско право. А поред овога узима још само оно што му је нужно потребно за одређени циљ. А то је све имало велики практични значај за оно време кад је једна црквена књига коштала више него цела црквена зграда.³⁴

Такав практични зборник требао је и црквеноуправним органима. Св. Сава је знао да ће црквени органи морати да расправљају и суде не само по питањима вере, морала, брака и брачног живота, него и многе ако не и све приватноправне спорове, што је заиста касније и био случај нарочито код варошког становништва.³⁵ Зато ставити у руке црквеним органима једно практично, најмодерније и најправичније законодавство онога времена могло је само да појача и уздигне углед српскога свештенства.

Овако састављен зборник, Крмчија, имао је снажно дејство и утицај на даљи развитак целокупног нашег црквеног и државног живота, што се врло брзо и осетило. Чим је привео крају организацију цркве св. Сава крунише брата Стевана за краља са епитетом „самодржца”. То је био први знак независности и прво одличје једне моћне државе. А други је моћно законодавство. Ово друго донео је св. Сава са собом и већ га помоћу цркве почео у живот примењивати. Пошто је оно дошло и иде са вером, то брже и лакше крчи свој пут. Црква заводи ред у верским пословима, организује своје установе и тиме даје пример световним властима. Преко њеног канонског права и римско-византиско право све дубље и дубље продира у наше обичајно, а особито породично и имовинско право.³⁶ Исто тако проповедајући идеал

³⁴ С. Троицки, Црквено право II (литограф.) Београд 1938, 14.

³⁵ А. Соловјев, Из Историје словенског права, Београд 1939, 146; Т. Тарановски, Историја словенског права, св. III—IV, Београд 1934, 130.

³⁶ Н. Радојчић, Душанов Законик и византиско право, 56.

хришћанског владања и уздижући га изнад свега, црква врши утицај и у области јавног права.

Тако црквено и световно законодавство наступају заједнички и долазе у додир са унутрашњим обичајним правом. О томе нам сведоче први законски споменици који су наскоро после тога настали и преко којих се једино развијало наше законодавство дуги низ година. То су пре свега владарске повеље. Те су повеље као владарски укази о привилегијама појединим правним или физичким лицима имале значај локалног закона.³⁷ У њима су се уносили прописи црквеног и световног права, који су често замењивали постојеће обичаје, а још чешће се спајали са њима.³⁸ Тако у Жичкој повељи Стевана Првовенчаног из 1220 године јединствено је извршено спајање црквеног, византиског и српског обичајног права. Ту се налази читав низ прописа о судском делокругу цркве. Нарочито су важне оне одредбе, које говоре о кажњавању преступника код нарушавања брачних правила, као што су самовољно раскидање брака, прељуба, двоженство и друго.³⁹

Овде је још једанпут Св. Сава показао на делу своју правничку умешност. Поред тога и прописи његова зборника добили су своју примену, о чему сведочи 17 члан исте повеље, који се позива на преведена правила. Овде је он у неколико чланова Жичке повеље (17—29) допунио постојеће каноне и законе у Крмчији према укореењеном обичају код српског народа. Тако чл. 17 те повеље говори „да се не раставља муж од жене и жена од мужа”, што уствари, на основу Св. писма, садрже како канони (48 ап. пр., 87 и 93 трул. идр.) тако и 32 гл. Закона Суд. цара Константина, који су унети у Крмчију. Међутим казне за преступнике ове наредбе назначене у повељи нису истоветне са оним које су прописане у Крмчији. Док се по канонима главна казна своди на епитимије, чији је циљ покајање, а у византиским законима пак на телесну казну, међутим овде је у повељи то прилагођено обичају, јер преовлађује глоба у новцу или натура.⁴⁰

И друге повеље, а нарочито повеље краља Милутина сведоче нам исто. Свуда се осећа византиско право спојено са народним обичајним правом. То се пре свега огледа у називима чиновника и установа, у односима грађанско-правним и аграрним, а нарочито у прописима о службеним и земљорадничким преступима.⁴¹

Спајање спољашњег писаног и унутрашњег неписаног, домаћег права, било је код нас лакше изводљиво, него ма код кога другог народа. Једно због њихове сродности и сличности а друго, што су се међусобно мирили под утицајем црквеноправних прописа, тако да је увек побеђивало оно које је било ближе хришћанском схватању и идеалу.⁴² Узмемо само један пример. Византиски закон је прописивао смртну ка-

³⁷ А. Соловјев, Из Историје словенског права, 96.

³⁸ Н. Радојчић, Прослава шестогодишњице Душанова Законика, Београд 1949, 4.

³⁹ С. Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века, књ. V, Београд 1912, 571—5; А. Соловјев, Одабрани споменици српског права, Београд 1926, 17—21; Исти, Из Историје слов. права, 147.

⁴⁰ А. Соловјев, Одабрани споменици, 21—23.

⁴¹ А. Соловјев, Из Историје слов. права..., 147. Исти, Законодавство..., 154.

⁴² Исто, 145.

зну за разбојништво и убиство. А српско обичајно право било је много блаже. То је одговарало више хришћанском духу, па је и победило. Убица се кажњавао са 500 перпера. Кад су Дубровчани, да би боље заштитили себе и своју трговину, тражили од краља Милутина да уведе смртну казну за та дела, он је одговорио да неће да пролева крв својих поданика, него да ће и даље чувати стари обичај предака.⁴³

Други пак обичаји или поједине институције које су почивале на обичајном праву радо су примали елементе црквеног законодавства и добијали примену нарочито кад се радило о формирању и организацији појединих државних установа. Тако једна од најзначајнијих институција у нашој средњовековној држави, после владара, свакако су били државни сабори. Они су водили своје порекло у обичајном праву, али касније њихова организација изгледа да је увелико била под утицајем црквеног законодавства, бар што се тиче времена сазива сабора и реда на њима.

По канонима и Јустинијановим новелама црквени обласни сабори епископа морали су се држати два пута годишње,⁴⁴ један у пролеће а други у јесен.⁴⁵ Каснији прописи наређују да се морају држати бар један пут годишње — од Ускрса па до краја октобра — у редовно заседање, а ванредно према потреби.⁴⁶ Изгледа да је нешто слично било и са државним саборима. Ако би се прегледали познати датуми држања народних државних сабора видело би се да их је највише одржано у месецу мају, само неколико у септембру, а у друго доба године једино у изванредним случајевима као што би било: крунисање краља, избор патријарха и сл.⁴⁷ Не само време, кад су се држали сабори, него и ред старешинства где ће ко седети на саборима установљен је по примеру црквеног законодавства.

Ето тако се благодарећи појави овог зборника све више и више развијала правна мисао и појам о правном реду код српског народа. Овај зборник је служио као једини извор права преко 130 година. И баш та дуга његова примена и сажимање сва три права омогућило је појаву и брзу примену у пракси новог законског зборника који се појавио за време цара Душана са Душановим Закономиком на челу. Колико је огроман утицај имала Крмчија на дух и садржај Душанова законодавства лако је схватити. Ту је већ постојало преведено најбоље и најправедније законодавство тог доба. Ту је већ било усвојено канонско право и ту је већ преко повеља легализовано обичајно право. Тако је дакле

⁴³ Исто.

⁴⁴ Ап. 37; I в. с. 5; IV в. с. 19. *Н. Милаш*, Правила Правосл. цркве, I Нови Сад, 1895, 100, 186—9.

⁴⁵ I в. с. 5. Исто, 186.

⁴⁶ *Трулски*, пр. 8; VII в. с. 6; *Corpus Jur. Civ.* III, нов. 137 с. 4.

⁴⁷ *С. Новаковић*, Законик... XVII—XXVIII; *Н. Радојчић*, Српски државни сабори у Средњем веку, Београд 1940, 234 и 255.

^{48а} Према *М. Доленцу*, претседник Сабора на којем је усвојен Душанов Законик и цео колекс, био је сам патријарх Јоаникије, коме су морали бити добро познати прописи и садржај Крмчије. *М. Dolenc*, *Dušanov Zakonik*, Ljubljana 1925, 14; Види о томе документовану расправу *С. Троицки*, Црквено политичка идеологија светосавске Крмчије и Властареве Синтагме, Глас САН, 112, Одељење друшт. наука, нова серија 2, Београд 1953, 155—202; Исти, Допунски чланци Властареве синтагме, 52—54.

појава нових зборника већ била више него упола олакшана. То нам најочигледније показује пример Синтагмата Матије Властара, чији је скраћени текст ушао у састав Душанова зборника. Синтагат садржи скоро исти материјал који се већ налазио у Светосавској Крмчији, — а то су канони и Прохирон, уз извешан мањи додатак као што су царске новеле до 1306 године и други мањи чланци. Зато се и могао ускоро после његовог састава на грчком оригиналу појавити преведен на српском језику и скратити за Душанов зборник. Лако је схватити колико је био олакшан рад преводиоцу и скраћивачу тога зборника, кад је већ имао готов и преведен скоро читав материјал у Крмчији.⁴⁸

Душанов кодекс, који чине три зборника: Душанов Законик, Извод из Јустинијанова законодавства и Скраћени Синтагат Матије Властара, јесте сјајна допуна Крмчије, како са ново узетим прописима из византиског законодавства, тако и са новим прописима донесеним на основу обичајног права српскога народа.

Нови прописи византиског законодавства који су унети у сва три зборника Душанова кодекса састављени су у потпуном духу тадашње народне и царске тежње, која је одговарала ондашњим потребама српске државе и они су још снажније у духу тих тежња потенцирали смисао законодавства, који се налазио у Крмчији. Такви су напр. чланови 71 и 72 Душанова Законика који су узети из Василика,⁴⁹ а који говоре о праведности судства и независности судова, тако да би се и данас законодавство најдемократскије државе на свету могло на њих угледати. Такви су и чл. 83—85 Јустинијанова Закона, који говоре о подизању народне просвете и васпитању, па наређују цару, патријарху, кнезовима и бољарима, да се старају како би се по градовима, варошима и манастирима где се налазе учени калуђери, деца почели учити већ од седме године живота.⁵⁰ А затим и они који говоре о уређењу војске и њеном васпитању у духу православне вере.⁵¹

Допуне пак Крмчији из обичајног права много су обилније и значајније и оне се углавном налазе у самом Душановом Законику. Навешћемо само један пример. У Крмчији се налазе на два места (глава 38 и 47) прописи византиског законодавства о праву азила у хришћанским храмовима. Међутим у Немањинској држави већ је био завладао обичај, свакако уведен са Запада, да су и дворови српских владара као и поглавара и цркве служили као места за уточиште, чега у Византији и у византиском праву није било. Стога су за озакоњење тога обичајног права унети чл. 112 и 113 у Душанов Законик, што је очигледно само допуна већ постојећим прописима о азилу у Крмчији.⁵² Оваква допуна Крмчији и овакво јединствено и складно спајање обичајног права са

⁴⁸ А. Соловјев, Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка, Скопље 1928, 57; С. Троцки, Допунски чланци Властареве Синтагме, Београд 1956, 4.

⁴⁹ Н. Радојчић, Снага закона по Душановом Законику, Ср. Карловци 1925, 26 и 40.

⁵⁰ Т. Флоринский, Памятники законодательной дѣятельности Душана царя Сербовъ и Грековъ, Кіевъ 1888, 465.

⁵¹ Исти, 466.

⁵² Бл. Гардашевић, Патријаршиски и царски двор као места азила по Душанову Законику, Београд 1947, 13.

византиским омогућило је Душановом Кодексу не само брзу примену у пракси, него и његово спровођење и одржавање у животу за све време петвековног ропства српскога народа.⁵³

И после појаве Душанова Кодекса светосавски зборник Крмчија остао је и даље као главни закон нарочито за цркву. Она је и даље преписивана заједно са византиским законодавством о чему нам сведоче преписи из каснијих векова. И то не само у српским земљама које су биле под Немањићима него свуда где су Срби били насељени. Тако је она поред Душанова Кодекса и касније служила као извор не само за црквено него и за световно законодавство, све до XIX века.

Прота Матија Ненадовић у својим мемоарима каже да је 1804 године вадио законске одредбе из књиге Крмчије по којима ће се судити у Србији.⁵⁴ А српски грађански законик из 1844 године у параграфу 93 набрајајући узроке због којих се брак поништава, позива се на Крмчију као на позитивни законски зборник. Из тога се види да се оване зборнику чак у XIX веку придавало значење општега правнога и законскога извора.

Ново законодавство уједињене Српске православне цркве, издано углавном између 1931 и 1935 године, које стоји на завидној висини, можда пред законодавствима свих православних цркава, израђено је углавном на основу Крмчије, мада је није још заменило.

У Уставу Српске православне цркве, како оном из 1931 тако и ономе из 1947 године, у члану 7 каже се, између осталог, да се црква управља и по „одредбама помесних сабора и патријаршиских синода, уколико их је усвојила Српска православна црква“. А те одредбе које је усвојила наша црква можемо наћи једино у Крмчији, јер у другим нашим зборницима нису унесене нити каквом одлуком побројане, што значи да она има и даље важност општега правнога и законскога извора. Стога је Свети архијерејски сабор 1939 године донео следећу своју одлуку: „да Крмчија има важити као официјелни наш канонски зборник, све док се не замени новим“.⁵⁵

Тако је дакле овај смишљени законодавни рад Св. Саве, његово увођење у живот код српскога народа, послужио као камен темељац на коме се развијала српска држава. Захваљујући њему она је могла доћи до онакве славе и величине у Средњему веку и доживети, после дугог робовања, своје поновно васкрсење. А српској цркви осигурао је да лакше преброди многобројна мучна искушења и да до нас дође организована и са чистим хришћанским учењем.

⁵³ Н. Радојчић, Душанов Законик и византиско право, 49.

⁵⁴ Мемоари, Београд 1947, 312.

⁵⁵ Гласник, службени лист Српске православне цркве, 1939, 356.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Dr. BLAGOTA GARDAŠEVIĆ

DIE KIRCHLICH-STAATLICHE BEDEUTUNG DER GESETZSAMMLUNG „KRMČIJA“ DES HL. SAVA

Als der hl. Sava die Autonomie der serbischen Kirche erwirkt hatte und (1219) ihr erster Erzepiskop geworden war, brachte er mit sich eine Sammlung von Gesetzen kirchlicher und bürgerlicher Gesetzgebung. Als Grundlage des ersten Teiles — der kirchlicher Gesetze — diente ihm die Sammlung der Kanons, die Synopsis des Stephan von Ephesos, ergänzt und erläutert im 12. Jahrhundert von Aristin. Der Kern aber der bürgerlichen Gesetzgebung war die bürgerliche Gesetzsammlung Prochiron, die der hl. Sava unter dem Namen „Bürgerliches Gesetzbuch“ übersetzte. Ausserdem enthält die Gesetzsammlung des hl. Sava sehr viel anderes Material, Vorschriften kirchlichen und bürgerlichen Charakters, die dann später der neuen autonomen Kirche und dem jungen serbischen Staate sehr zugute kamen. Die Kodifikation der Gesetzgebung und die Auswahl des Materials in dieser Sammlung verfolgten drei Ziele: ein politisches, ein religiöses und ein praktisches.

1. Der hl. Sava ging darauf aus, aus dem kleinen serbischen Staate ein mächtiges Reich zu schaffen, das das Erbe des schon wankenden Byzantinischen Reiches antreten sollte. Das konnte nur auf Grund christlicher Kultur verwirklicht werden, durch den Aufbau einer einheitlichen Gemeinschaft der Völker und der Kirche, als eines Ganzen mit einem mächtigen Herrscher an der Spitze. Dazu bedurfte es aber einer geordneten Gesetzgebung und einer vollkommenen Rechtsordnung.

2. Da ausser den Kanons, auf denen die innere Organisation der Kirche beruhte, in die Gesetzsammlung des hl. Sava auch die weltliche, dem Staate notwendige Gesetzgebung mit aufgenommen worden war, und da diese durch die Kirche und zusammen mit den heiligen Kanons kam, so wurde sie vom Volke als ein Teil des Glaubens aufgefasst, und daher war auch das Verhältnis des Volkes zu den auf dieser Gesetzgebung ruhenden Institutionen ein höheres.

3. Der hl. Sava wählte aus der ungeheuren Fülle beider Gesetzgebungen nur das, was sich praktisch verwerten liess und hinsichtlich des Materials zusammengefasst war.

Eine solche Gesetzsammlung war von grossem Einfluss auf die weitere Entwicklung des ganzen kirchlichen und staatlichen Lebens bei den Serben, und die Gesetzsammlung des hl. Sava diente bis ins 20. Jahrhundert als die Hauptrechtsquelle für den Staat, und für die serbische Kirche ist sie auch heute die offizielle Gesetzsammlung.

Резюме

Др БЛАГОТА ГАРДАШЕВИЧ

ЦЕРКОВНО-ГОСУДАРСТВЕННОЕ ЗНАЧЕНИЕ СВЯТОСАВВСКОЙ КОРМЧЕЙ

Когда Святой Савва добился самостоятельности Сербской церкви и стал ее первым архиепископом (1219 г.), он принес с собой один сборник законов церковного и гражданского законодательства. Основанием для первой части сборника, для церковного законодательства, послужил ему сборник правил — Синописис Стефана Ефесского, который дополнен и истолкован Аристином в XII веке. Центром же гражданского законодательства был гражданский сборник Прохирон, который Святой Савва перевел под именем „Гражданский Законник“. Кроме этого в Кормчей находится и другой огромный материал правил церковного и гражданского характера, который мог бы быть использован новой автокефальной церковью и молодым сербским государством. При кодификации законодательства и при выборе материала для этого сборника имелась в виду тройная цель: политическая, религиозная и практическая.

1. Святой Савва стремился из малого сербского государства создать мощное государство, которое бы заменило уже расшатанную Византийскую империю. Это можно было осуществить только на основании христианской культуры, где бы мог быть осуществлен один единственный союз народа и церкви во главе с мощным правителем. А для этого необходимо организованное законодательство и совершенный юридический порядок.

2. Так как кроме канонов, на которых покоилась внутренняя организация церкви, в Кормчую внесено и нужное государству гражданское законодательство, последнее сообщалось чрез церковь вместе со святыми канонами и поэтому народом воспринималось и усваивалось как часть веры, поэтому и отношение к институциям, которые покоились на этих законах, было возвышенным.

3. Святой Савва из огромной массы сборников обоих законодательств взял только то, что являлось практичным для употребления и что было в сжатом виде в смысле материала.

Такой сборник имел сильное влияние на дальнейшее развитие, как церковной так и государственной, жизни Сербов и Кормчая служила главным юридическим источником для государства все до XX века, а для Сербской церкви и до настоящего времени является официальным сборником.